

УДК 376-056.262

DOI 10.32626/2413-2578.2025-25.7-23

СИНЬОВ Віктор

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри психокорекційної педагогіки та реабілітології,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова,
м. Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-8223-5919>

СИНЬОВА Євгенія

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри спеціальної педагогіки,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С.Сковороди,
м. Харків, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-5424-341X>

ФЕДОРЕНКО Світлана

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри прикладної психології та логопедії,
Бердянський державний педагогічний університет
м. Запоріжжя, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-3321-6946>

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОЦЕСУ
ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ**

Анотація. Стаття присвячена розкриттю сутності та особливостей виховного процесу в спеціальних школах для дітей з порушеннями зору. У статті наголошується на тому, що тифлопедагогіка як наука про розвиток особистості при порушеннях зору різного рівня та якісних своєрідностях, зберігаючи загальну спрямованість на всебічний розвиток людини, спрямована на врахування в цьому процесі необхідності корекції як психологічних особливостей розвитку дітей, так і поведінкових особливостей, пов'язаних з ними, шляхом вироблення компенсаторних механізмів.

Цілеспрямоване корекційно-компенсаторне виховання є частиною широкого за спрямованістю та змістом процесу формування особистості, який враховує попередній життєвий досвід дитини, можливості сімейного виховання, розвиток позитивних рис і корекцію

негативних, що могли виникнути через обмежене або викривлене зорове сприймання. Підкреслюється важливість підготовки дітей з порушеннями зору до життя в середовищі зрячих, включаючи вміння адекватно поводитися в суспільстві.

Аналізуються теоретичні основи виховання в тифлопедагогіці, визначаються об'єкт, предмет та суб'єкти виховної діяльності, а також загальна мета виховання.

У статті детально розглядаються конкретні цілі та завдання виховання дітей з порушеннями зору в плані особливостей їх соціалізації, включаючи формування самосвідомості, світогляду, культури, розвитку здібностей, формування гуманістичної моралі, виховання компетентності, залучення до культури. Окремо виділяються специфічні завдання тифлопедагогіки, такі як попередження виникнення негативних особистісних якостей, вторинні відхилення у розвитку, корекція недоліків, зумовлених неправильним сімейним вихованням, та вироблення компенсаторних пристосувань.

Аналізуються методи виховного впливу, підкреслюється, що в тифлопедагогіці використовуються загальнопедагогічні методи, але з урахуванням корекційної спрямованості та впливу порушення зору. Розглядаються специфічні закономірності виховного процесу для дітей з порушеннями зору.

Окреслено характеристики виховного процесу в спеціальних закладах та основні напрямки корекції в процесі виховання дітей з порушеннями зору. Описується послідовність етапів виховного процесу та специфіка їхнього проходження дітьми з порушеннями зору.

Ключові слова: соціалізація, виховання; діти з порушеннями зору; тифлопедагогіка; спеціальна школа; теоретико-методологічні основи; закономірності виховання; принципи виховання етапи виховання.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Сучасні соціально-політичні та економічні зміни в Україні дали поштовх до перегляду науково-методологічної суті та змісту виховання молодого покоління. Науковці та практики вирішили визначити сучасні погляди на ціннісні орієнтири у вихованні. Якись із старих цінностей повністю відкинули, на їх місці виникли нові. Розпочався процес переосмислення: чи все правильно було відкинуто (адже часто буває так, що відмовляються від вічно актуального старого заради сучасного, але тимчасового). Виникла проблема навчання і виховання дітей не лише як об'єктів, але й як суб'єктів життєдіяльності, спроможних до самостійного відбору основного цінного, поповнення

своїх знань і формування морального відношення до життєвих ситуацій, що виникають. В нових умовах обмеження можливостей прямого педагогічного впливу на дитину значна роль відводиться врахуванню власних здібностей дитини до самовиховання та самостійного навчання, які у дітей з порушеннями зору значно обмежені, порівняно зі зрячими дітьми.

Такий стан виховної роботи в закладі загальної середньої освіти не може не торкнутись і шкіл для дітей з порушеннями зору, основна освітня проблема яких полягає в зниженні можливостей учнів у самостійному накопиченні знань та життєвого досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні теоретико-методологічні основи виховання відображені у основоположних державних документах, а саме: в Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті, в Стратегії реформування освіти в Україні, у Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти, у Державній програмі «Патріотичне виховання громадян України»; у Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття»), Концепції «Нова українська школа» та ін.

Філософські та педагогічні аспекти організації виховного процесу в загальній спеціальній педагогіці глибоко досліджувалися плеядою видатних вітчизняних науковців, які заклали міцний теоретичний фундамент для сучасної системи виховання. Серед них особливо вагомий внесок зробили такі вчені: І. Бех [1] – автор теорії особистісно-перетворювальної технології комплексного переконуючого впливу та концепції суб'єкт-суб'єктної взаємодії вихователя і вихованця; І. Єрмаков [2] – автор науково-методичних основ проблеми формування соціальної компетентності учнів, розробник методу проєктів у контексті соціалізації та життєвих результатів діяльності учнів; І. Зязюн [3] – автор вітчизняної філософії Особистості Учителя, наукових положень щодо педагогічної майстерності вчителя, духовно-морального розвитку особистості, педагог-дослідник теорії і методики професійної освіти та проблем естетичного виховання; В. Кремень [4] – автор концепції імперативу людиноцентричного виміру освіти, нової стратегії української освіти в умовах глобалізаційних зрушень, формування людини як мережної людини-особистості, котра знаходиться у постійному саморозвитку, має чітку громадянську позицію, почуття національної єдності, патріотизму, людину, здатну до творення змін і сприйняття змінності; О. Савченко [5] – дослідниця проблеми дидактики початкової освіти та формування ціннісних орієнтацій молодших школярів та інші.

Праці українських вчених стали основою для розуміння сутності, закономірностей та принципів організації ефективного виховного процесу в закладах освіти.

Теоретико-методологічні основи організації виховного процесу в спеціальній педагогіці мають певну специфіку, зумовлену особливостями розвитку дітей з особливими освітніми потребами (далі – ООП). Ці питання були предметом ретельного вивчення вітчизняних сучасних учених-дефектологів, які прагнули розробити науково обґрунтовані підходи до виховання цієї категорії дітей. Серед них слід відзначити роботи В.Синьова [6] – автора досліджень, присвячених теоретико-методологічним проблемам дефектології: становлення особистості при різних формах дизонтогенезу, загальних та спеціальних закономірностей психічного розвитку дитини, спеціального та інклюзивного навчання і виховання дітей з психофізичними порушеннями, формування професійної компетентності корекційних педагогів та ін.

Психолого-педагогічні основи проблеми трудового навчання і виховання дітей з інтелектуальними порушеннями, теорії та історії корекційної педагогіки в Україні були предметом досліджень В. Бондаря [7]. В.Бондарю [7] та В.Засенку [7] належать основоположні розробки тенденцій реформування спеціальної освіти в Україні, визначення складнощів, пов'язаних з цим процесом, та широкого кола питань удосконалення системи освіти для осіб з ООП.

Дослідження В. Синьова [6] та Є. Синьової [8] - [10], охоплюють широкий спектр проблем спеціальної педагогіки та психології. Питанням навчання та виховання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку присвячені роботи М. Супруна [11].

Великого значення для розробки теорії і практики тифлопедагогіки в Україні мають роботи С. Федоренко [10], зокрема, особливості соціалізації та виховання дітей з порушеннями зору, аналіз методів організації роботи в спеціальних закладах освіти, оскільки специфіка сенсорного досвіду та пізнавальної діяльності дітей з ПЗ вимагає особливих педагогічних стратегій та методик. Окремі аспекти виховання дітей з особливими освітніми потребами, такі як соціальна адаптація, розвиток самостійності, формування комунікативних навичок, вивчали А. Висоцька [12], М. Кот [13] та інші науковці, які зосереджували свою увагу на конкретних категоріях дітей з ООП. Особливої уваги потребує розробка науково обґрунтованих підходів до виховання дітей, зокрема з порушеннями зору (далі – ПЗ).

Визначення та обґрунтування сучасних положень та сутності теоретико-методичних основ реалізації виховного процесу в

спеціальних освітніх закладах для дітей з ПЗ передбачає надалі створення системи загальних та індивідуалізованих виховних програм, використання спеціальних засобів та методів.

Мета статті полягає у визначенні теоретико-методологічних основ організації виховання дітей з порушеннями зору.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Процес виховання в освітніх закладах для дітей з порушенням зору охоплює всі аспекти їхньої соціалізації в умовах сучасного суспільства, включаючи підготовку до самостійного життя через навчання та виховання. У цьому контексті можна виділити два ключові й тісно пов'язані елементи: усвідомлення навколишнього світу та формування особистісного ставлення до нього. Тяжкі зорові порушення істотно впливають на процес набуття життєвого досвіду, що, у свою чергу, відображається на ставленні дитини до суспільства, праці, інших людей та самої себе.

Зважаючи на загальну мету всебічного розвитку, тифлопедагогіка акцентує увагу на необхідності психолого-педагогічної корекції з урахуванням особливостей дітей з порушеннями зору шляхом створення та вдосконалення компенсаторних механізмів. Водночас виховна діяльність у спеціальній школі не обмежується лише корекційно-компенсаторною роботою. Як і в закладі загальної середньої освіти, тут надзвичайно важливо формувати у дітей моральні орієнтири, внутрішні переконання, потреби, прагнення, а також моральні звички й навички поведінки, які відповідають суспільним нормам.

Виховання дітей з порушеннями зору в шкільному середовищі є важливою складовою загального процесу формування особистості. Цей процес базується на врахуванні попереднього життєвого досвіду дитини, особливостей сімейного виховання та спрямований на розвиток позитивних якостей, які збереглися, попри зорові труднощі. Одночасно він передбачає виправлення хибних уявлень, небажаних звичок або поведінкових реакцій, що могли сформуватися внаслідок обмеженого, викривленого чи неповного сприйняття навколишнього світу [10].

Відомий тифлопедагог П. Віллей писав: «Обов'язком школи є не лише розвиток здібностей учня і підготовка його для життя і трудової діяльності, але й виховання його для життя в середовищі зрячих. Для того, щоб сліпий усюди зустрів доброзичливий прийом, він повинен ще вміти поводити себе у суспільстві» [14, с. 15].

У теорії та практиці виховання дітей з порушеннями зору важливу роль відіграє ґрунтовне осмислення сутності виховного процесу, його

змістових компонентів, форм організації та методів впливу. Сучасна тифлопедагогіка розглядає ці аспекти в контексті підготовки дитини до соціалізації, а саме, до повноцінного, активного та самостійного життя. Особлива увага приділяється тому, як саме будується робота вихователя з класом, як реалізується індивідуальний та диференційований підхід до учнів з порушеннями зору, а також які виховні можливості мають інклюзивне й інтегроване навчання.

Теорія виховання в тифлопедагогіці є науковою системою узагальнених знань, що описує реальні педагогічні труднощі у роботі з дітьми, які мають порушення зору. Вона виконує функцію моделювання педагогічних процесів, допомагаючи правильно керувати ними з урахуванням специфіки психофізичного розвитку таких учнів, і дає змогу передбачити результати виховного впливу.

До структури теоретичних засад процесу виховання в тифлопедагогіці входять уявлення про об'єкт, предмет та учасників (суб'єктів) виховного процесу..

Об'єктом виховної теорії щодо дітей з порушеннями зору виступає процес цілеспрямованого формування та корекційного впливу на особистість таких учнів, тоді як предметом є сукупність теоретичних підходів і практичних методів реалізації цього процесу.

Суб'єктами в тифлопедагогіці є діти з порушеннями зору, на яких спрямовані виховні дії.

Головною метою виховання дітей з порушеннями зору є формування повноцінної, гармонійно розвиненої особистості, здатної до самостійного життя в суспільстві. Ця мета реалізується через різні напрямки виховної діяльності, серед яких важливе місце посідають громадянське, моральне, патріотичне, національне, трудове, естетичне та фізичне виховання. Разом з тим, тифлопедагогіка акцентує на додатковому, специфічному завданні виховної роботи – подоланні вторинних відхилень у розвитку, які виникають як наслідок зорового порушення. Зокрема, йдеться про необхідність корекції зниженої активності та недостатньої самостійності у дітей з порушеннями зору.

Визначаючи головну мету виховання дітей з ПЗ ми конкретизували його цілі:

«- виховання всебічно та гармонійно розвинутої особистості, яка поєднує в собі духовне багатство, моральну чистоту і фізичну досконалість;

- виховання громадянськості, формування високих патріотичних почуттів до своєї країни, нетерпимості до соціальної несправедливості та нерівності;

- розвиток самосвідомості, створення умов для самовизначення, самореалізації та самоствердження, які передбачають усвідомлення дитиною з ПЗ необхідності в безперервному удосконаленні своїх індивідуально- і соціально-психологічних якостей, а також вміння знайти форми і способи подальшого саморозвитку в умовах зорової депривації;

- формування відношення до самого себе та оточуючих людей, тобто таке виховання, при якому людина з ПЗ усвідомлює свої індивідуальні інтелектуально-пізнавальні, емоційно-вольові і комунікативні можливості та чітко проявляє характер своїх відношень з окремими людьми, оточуючим суспільством і світом;

- виховання компетентної особистості, яка правильно розуміє й адекватно оцінює свої соціальні зв'язки, відношення з людьми, вміє бути безконфліктною та попереджувати прояви напруги й непорозуміння в суспільстві;

- залучення дитини з інвалідністю по зору до культури, культурних і духовних цінностей» [10, с. 160].

Загальна мета виховання – всебічний розвиток особистості – реалізується через поетапне визначення та послідовне розв'язання комплексу важливих виховних завдань. Серед них особливо вирізняються такі:

- формування світогляду, заснованого на філософському сприйманні життя як найвищої цінності, з прагненням до самореалізації та самовдосконалення;

- залучення до культурного надбання людства, зокрема до національних цінностей, формування активної громадянської позиції, патріотизму, працьовитості, поваги до батьків та оточення;

- розкриття потенціалу дитини з порушеннями зору, розвиток її здібностей, творчого мислення та індивідуальних талантів;

- виховання моральної культури, засвоєння гуманістичних цінностей, норм етичної поведінки, здатності до співпереживання, доброзичливості й альтруїзму;

- розвиток особистісної автономії, що включає формування адекватної самооцінки, почуття гідності та поваги до себе;

- формування правової свідомості, поваги до соціальних норм, правил співжиття в колективі та суспільстві;

- сприяння трудовому вихованню, розвиток сумлінного ставлення до праці, чесності й відповідальності;

- популяризація здорового способу життя, виховання прагнення до створення щасливої сім'ї, ведення повноцінного, гармонійного життя.

Тифлопедагогіка передбачає розв'язування також і специфічних завдань, без реалізації яких не буде можливим досягти загальних цілей виховання.

Є.Синьова та С.Федоренко визначили найбільш важливі з них: «попередження формування негативних особистісних якостей і манер поведінки, які можуть виникати як наслідок порушення зору; корекція недоліків розвитку особистості, обумовлених неправильним сімейним вихованням; вироблення компенсаторних пристосувань в накопиченні знань, умінь та навичок, що підвищують ефективність реабілітації та інтеграції. Саме тому виховна робота може бути ефективною тільки за умови володіння спеціальним педагогом основними методами виховного впливу на учнів з ПЗ» [10, с. 161].

Аналіз практики виховання дітей з ПЗ показує, що у тифлопедагогіці не існує особливих методів виховання. Однак використання методів виховання дітей з нормотиповим зором в тифлопедагогічній практиці має свої особливості та своєрідності.

Особливості виховання дітей з особливими освітніми потребами зумовлюють необхідність врахування як основного порушення, так і вторинних відхилень, що виникають на його основі. У зв'язку з цим добір методів виховної роботи з дітьми, які мають порушення зору, повинен мати чітку корекційну спрямованість. Відтак, ефективність застосування загальнопедагогічних методів у вихованні таких учнів значною мірою визначається тим, наскільки вихователь спирається на наукові принципи тифлопедагогіки у своїй практичній діяльності.

У загальній педагогіці виховання розглядається як цілеспрямований, безперервний і систематичний процес впливу на дитину, який полягає насамперед у керуванні становленням її особистості через організацію різних видів діяльності. Разом з тим, тифлопедагогіка спирається на те, що доступні та значимі для кожної дитини з ПЗ форми діяльності є лише сприятливими умовами для її розвитку. В діяльності розвиваються процеси компенсації, які лежать в основі корекції розвитку дітей з порушеннями зору й автоматично вони не відбуваються. Значна роль в цьому належить тифлопедагогу, який організовує діяльність дітей з ПЗ.

У теоретичних засадах виховання дітей з порушеннями зору ключовим є опора на загальні психологічні та педагогічні принципи та особливі закономірності їхнього розвитку. Саме ці закономірності визначають характерні риси, специфіку та ефективність виховного процесу. Відповідно, виховний процес у спеціальних освітніх закладах для дітей з порушеннями зору має певні закономірності.

Закономірності виховного процесу являють собою об'єктивні та сталі взаємозв'язки між різними аспектами виховання. Їх розуміння та застосування є запорукою дієвого функціонування та позитивного розвитку цього процесу.

У результаті наукового пошуку нами виділено такі своєрідні закономірності цього процесу:

1. *Педагогічно скероване створення ситуацій спільної діяльності. Чим краще налагоджена спільна діяльність вихованців і чим вагомішим є спілкування між ними, тим сильніший позитивний вплив це матиме на становлення їхньої особистості.* З тифлопсихології та тифлопедагогіки відомо, що порушення зору відбиваються значною мірою на встановленні взаємодії особистості з навколишнім соціальним середовищем, а саме, на спілкуванні з широким колом людей, яке можливе в здійсненні спільної діяльності. Зважаючи на те, що соціальна активність дітей з порушеннями зору часто знижена, а їхнє коло спілкування звужене через низку об'єктивних життєвих обставин, виховний процес у спеціальних школах логічно орієнтований на створення середовища для спільної діяльності. У цьому середовищі спілкування стає не просто бажаним, а необхідним, що підвищує його значущість для соціалізації таких дітей.

2. *Врахування нерівномірності розвитку дитини з порушенням зором, певне її відставання, порівняно із дітьми з нормотиповим зором, з метою створення умов для повноцінного формування особистості.* Уповільнення розвитку особистості в дитячому віці, спричинене значними порушеннями зору, зумовлює необхідність особливого підходу до організації виховного процесу в школі.

3. *Внутрішні процеси особистості формуються через постійну трансформацію зовнішніх впливів.* Будь-яка діяльність, у якій дитина бере активну участь, відкладає відбиток на її внутрішньому світі, що згодом знаходить відображення в її поведінці. Зовнішні впливи на дитину з порушеннями зору завжди мають корекційну спрямованість, оскільки через неточне або спотворене зорове сприймання вона може мати труднощі з обробкою інформації з навколишнього середовища.

Виховний процес у спеціальних навчальних закладах для дітей з порушеннями зору характеризується певними особливостями. Він завжди є *цілеспрямованим*, включаючи загальну мету, корекційні завдання та очікувані результати.

Крім того, виховний процес є *багатофакторним*, оскільки залежить від численних об'єктивних та суб'єктивних чинників. До об'єктивних факторів належать кількість учнів, залучених до виховного процесу, штатний склад спеціальної школи, матеріально-технічне

забезпечення освітнього закладу, екологічна ситуація та рівень безпеки в країні тощо. Суб'єктивні фактори охоплюють стан здоров'я учнів та педагогів, емоційно-психологічну атмосферу в колективі, розуміння специфіки професійної діяльності тифлопедагогів та їхній рівень науково-теоретичних і методичних знань, усвідомлення мети виховного процесу тощо [10].

Є. Синьова та С. Федоренко зазначають, що «Виховання здійснюється протягом тривалого часу, воно *довготривале*, включає самовиховання, а в роботі з дітьми з ПЗ більшу долю педагогічного керівництва, порівняно з дітьми, які мають нормотиповий зір. Між педагогічними впливами і проявами рівнів вихованості дитини триває період утворення необхідних якостей, який ускладнюється в роботі з цією категорією дітей через їх проблеми в процесі переробки інформації із зовнішнього середовища, особливо, пов'язаної з конкретними уявленнями» [10, с. 164].

Для закріплення сформованих моделей поведінки надзвичайно важлива безперервність виховного процесу. У випадку його періодичних перерв, коли виховання здійснюється епізодично, тифлопедагогу доводиться постійно відновлювати зв'язки у свідомості учня замість того, щоб послідовно формувати стійкі звички. Саме тому в спеціальних освітніх закладах для дітей з порушеннями зору освітньо-виховний процес часто організований за інтернатною системою, де педагогічний вплив на життя та діяльність дітей є постійним.

Мета, завдання, зміст, форми і методи виховання дітей з ПЗ завжди застосовуються *комплексно* і підтверджують ідею цілісності та корекційної спрямованості формування особистості дитини з ПЗ.

Виховний процес у спеціальних школах для дітей з порушеннями зору також відрізняється *варіативністю* та *не завжди передбачуваними результатами*. Застосування ідентичних педагогічних методів до різних учнів не гарантує однакового рівня вихованості. Кінцевий результат може бути як кращим, так і гіршим, що зумовлено впливом різноманітних об'єктивних і суб'єктивних чинників. Серед них: наявність усталених стереотипів у поведінці дитини з порушеннями зору (особливо таких, що часто зустрічаються у незрячих, як нав'язливі рухи, підвищена емоційна збудливість, схильність до образ, егоцентризм), які важко піддаються корекції; неповні або спотворені знання про навколишній світ; недостатня кваліфікація педагога для роботи з дітьми, які мають порушення зору, та інші аспекти.

Виховний процес має *двосторонній характер*, він є взаємодією між вихователем та вихованцем, що відбувається у двох напрямках: вплив педагога на учня та, водночас, зворотний вплив учня на педагога.

Керівною основою в роботі вихователя завжди є інформація, отримана від дітей (зворотний зв'язок). Активне використання цієї інформації педагогом сприяє підвищенню якості виховних впливів.

У процесі виховної роботи з дітьми, які мають порушення зору, застосовуються загальнопедагогічні принципи, при цьому вченими-тифлопедагогами вводиться як специфічний принцип – принцип корекційної спрямованості виховання, який можна конкретизувати таким чином: компенсація та корекція особливостей розвитку дітей з порушеннями зору забезпечується спеціально розробленим освітнім процесом, що бере до уваги типові, вікові та індивідуальні характеристики їхнього психофізичного розвитку; компенсаторно-корекційна спрямованість виховання пронизує весь освітній процес в спеціальному освітньому закладі та реалізується шляхом оволодіння учнями відповідними компетентностями щодо правильної поведінки; якомога раніше залучення дітей з ПЗ до спеціально організованих педагогічних заходів; урахування наявного залишкового зору, функціонуючих органів чуття та потенціалу пізнавального розвитку учнів, а також об'єктивні закономірності формування їхньої психіки, що відбувається на специфічній інтелектуальній та обмеженій сенсорній базі; найкращий компенсаторно-корекційний результат у вихованні досягається через предметно-практичну діяльність учнів, що ґрунтується на їхній активній та усвідомленій взаємодії з навколишнім світом; для активізації діяльності дітей з порушеннями зору необхідно використовувати ефективні зовнішні засоби регулювання поведінки, які стимулюють їхню комунікацію та навчально-пізнавальний процес.

На думку Є.Синьової та С.Федоренко «корекції в процесі виховання дітей з ПЗ підлягають: негативні прояви поведінки, викликані недостатнім досвідом спілкування та недостатньою усвідомленістю власних вчинків через неможливість візуального встановлення причинно-наслідкових зв'язків між подіями в навколишньому житті; якості особистості, а саме такі риси характеру, як егоцентризм, мрійливість, негативізм, акцентуації та інші складові її спрямованості, зокрема, потреби та інтереси, мотиви, життєві плани та цілі, самооцінка, установки на інвалідність, афективна сфера; фізичний розвиток (сила, витривалість, постава, соматичне здоров'я) тощо» [10, с. 175].

Процес виховання є складною та динамічною системою. Наочно послідовність етапів виховного процесу в спеціальних освітніх закладах для дітей з ПЗ, можна представити таким чином:

1. Оволодіння учнями з ПЗ знаннями норм і правил поведінки.
2. Формування у цієї категорії дітей переконань та на їх основі формування навичок правильної поведінки.

3. Формування в учнів емоційного ставлення до життя та взаємостосунків з оточенням.

У процесі виховання дітей з порушеннями зору існують специфічні особливості переходу між різними етапами. Навіть на початковому етапі засвоєння норм і правил поведінки ці діти часто мають значно менший обсяг знань, оскільки їхній досвід спостереження за поведінкою інших та спілкування в колективі є обмеженим або відсутнім. Нерідко діти з порушеннями зору потрапляють під цілеспрямований педагогічний вплив вже після дошкільного віку, минаючи дитячий садок і, відповідно, досвід міжособистісних стосунків, де формуються навички поведінки та здійснюється спеціальний компенсаторно-корекційний вплив тифлопедагогів. У сімейному середовищі батьки часто не володіють знаннями про особливості виховання своїх дітей, методи та прийоми роботи з ними. Застосування власного досвіду виховання дітей з нормотиповим зором у таких ситуаціях може бути недоречним та неефективним.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, спираючись на вище викладене та на вислів відомого французького тифлопедагога П.Віллея «Виховання сліпого нічим не повинне відрізнятися від виховання зрячого, воно повинно згладжувати всі недоліки характеру і спрямовувати його поведінку» [14, с. 13], можемо констатувати, що, як і кожна наука, теорія виховання дітей з ПЗ спирається на певні теоретико-методологічні основи, структурними елементами котрих є об'єкт, предмет, суб'єкт виховної діяльності, мета виховного процесу, його завдання, принципи та своєрідні закономірності цього процесу. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні своєрідностей виховання дітей з ПЗ в умовах інклюзивного навчання. Подальші наукові дослідження в цьому напрямі є вкрай важливими для забезпечення якісного та всебічного розвитку дітей з ПЗ та їх успішної інтеграції в суспільство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

[1] Бех І.Д. Особистість у саяві духовності: монографія. Київ–Чернівці: «Букрек», 2021. 244 с.

[2] Єрмаков І.Г. Виховання в контексті життєтворчості особистості. *Психологія і педагогіка життєтворчості*: навч.-метод. посіб.: у 2 ч. К., 1996. Ч. 2, розд. 7. С. 367–411.

[3] Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. посібник; Міжрегіональна академія управління персоналом. Київ, 2000. 312 с.

[4] Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. К.: Т-во «Знання» України, 2011. 520 с.

[5] Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової освіти: посіб. для вчителів. К.: СПД Цудзинович, 2007. 200 с.

[6] Синьов В. М. Основи теорії виховання: навч. посіб. / В.М. Синьов, О.І. Пошетун, В.І. Кривуша, М.О. Супрун / [за ред. В.М. Синьова]. К.: РВВ КІВС, 2000. 140 с.

[7] Бондар В.І., Засенко В.В. Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі К.: Науковий світ, 2004. Вип. 5. 374 с.

[8] Синьова Є.П. Особливості розвитку і виховання особистості при глибоких порушеннях зору: монографія. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. 441 с.

[9] Синьова Є.П. Тифлопедагогіка. Теорія виховання сліпих та слабозорих дітей. К. 2009. 210 с.

[10] Синьова Є.П., Федоренко С.В. Тифлопедагогіка: підручник. К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2018. 325 с.

[11] Супрун М. О. Загальнотеоретичні засади методики виховної роботи в спеціальній школі: Методичний посібник. Миколаїв: МНУ імені В.О.Сухомлинського, 2024 р. 202 с.

[12] Висоцька А. М. Зміст і методика корекційно-виховної роботи щодо формування громадянських якостей учнів молодших класів допоміжної школи. *Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі*: наук.-метод. зб. Вип. 5. К.: Науковий світ, 2004. С. 329-332.

[13] Кот М.З. Модель взаємодії школи й сім'ї у вихованні учнів допоміжної школи. *Діти з обмеженими фізичними та розумовими можливостями в системі корекційного навчання і виховання : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 27-28 травня 1997 р. К. : ІЗМО, 1997. С. 165-166.*

[14] Віллей П. Педагогіка сліпих. К., 1936. С. 30.

Матеріал надійшов до редакції 14.04.2025.

Авторський внесок

Синьов В. – 40 %, Синьова Є. – 30%, Федоренко С. – 30%

SYNYOV Viktor

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Psychocorrectional Pedagogy and Rehabilitation,
Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University,
Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-8223-5919>

SYNYOVA Yevgeniya

Doctor of Psychological Sciences, Professor,
Professor of the Department of Special Pedagogy,
Kharkiv National Pedagogical University named after G.S.Skovoroda,
Kharkiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-5424-341X>

FEDORENKO Svitlana

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Applied Psychology and Speech Therapy,
Berdyansk State Pedagogical University
Zaporozhye, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-3321-6946>

**THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF THE
PROCESS OF EDUCATING CHILDREN WITH VISUAL
IMPAIRMENTS**

Annotation. This study explores the nature and distinctive features of the educational process in special schools for children with visual impairments. Typhlopедagogy, as a science focused on personality development in individuals with varying degrees and specific characteristics of visual impairment, maintains a commitment to comprehensive individual development. It emphasizes the need to address both psychological and behavioral characteristics in children by fostering compensatory mechanisms. This specialized approach recognizes the impact of visual impairment on psychological and behavioral development, necessitating targeted interventions to support holistic development effectively.

Remedial-compensatory education forms a vital component of the broader process of personality formation, encompassing both its goals and content. It accounts for the child's prior life experiences, the role of family upbringing, the cultivation of positive traits, and the correction of negative ones that may stem from limited or altered visual perception. Such an

integrated approach acknowledges that external factors, such as prior experiences and family dynamics, significantly influence a child's development and must be addressed. Moreover, preparing children with visual impairments for integration into a sighted society is a key priority, particularly by fostering skills for appropriate social interaction, which is a central objective of this pedagogical framework.

The theoretical foundations of typhlopedagogy are examined, defining the object, subject, and participants of educational activity, as well as the overarching goal of education. This analysis underscores typhlopedagogy as a well-structured discipline, essential for systematic teaching, research, and the effective application of pedagogical principles.

Specific goals and tasks of educating children with visual impairments are outlined, focusing on their socialization. These include fostering self-awareness, worldview, and cultural identity; developing abilities; promoting humanistic morality; building competence; and encouraging cultural participation. Additionally, typhlopedagogy addresses specific challenges, such as preventing negative personality traits and secondary developmental deviations, correcting shortcomings due to improper family upbringing, and cultivating compensatory strategies. By promoting positive development while proactively mitigating potential negative outcomes, including those arising from external challenges, special schools play a comprehensive and therapeutic role. The focus on compensatory strategies remains a central theme, highlighting their critical importance.

Methods of educational influence are analyzed, noting that typhlopedagogy employs general pedagogical methods but adapts them to account for its remedial focus and the impact of visual impairment. Specific patterns of the educational process for children with visual impairments are also explored. Rooted in established pedagogical science, this adaptive approach indicates that effective typhlopedagogues require a strong foundation in general pedagogy, complemented by specialized expertise to tailor methods appropriately, guided by an understanding of these children's unique developmental trajectories.

The characteristics of the educational process in special schools are described, along with the primary directions of correction in educating children with visual impairments. The sequence of stages in the educational process and the unique ways children with visual impairments progress through them are detailed. This structured yet individualized approach suggests that, while educational stages are conceptually defined, their progression by children with visual impairments involves distinct challenges,

requiring differentiated instruction and tailored educational planning within the specialized framework of typhlopedagogy.

Keywords: socialization, education; children with visual impairments; typhlopedagogy; special school; theoretical and methodological foundations; patterns of education; principles of education; stages of education.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Bekh I.D. Personality in the radiance of spirituality: monograph. Kyiv–Chernivtsi: “Bukrek”, 2021. 244 p. (in Ukrainian)
- [2] Yermakov I.G. Education in the context of personality creativity. *Psychology and pedagogy of life creativity: teaching-methodical. manual*: in 2 parts. Kyiv, 1996. Part 2, chapter 7. P. 367–411. (in Ukrainian)
- [3] Zyazyun I.A. Pedagogy of good: ideals and realities: scientific-methodical. manual; Interregional Academy of Personnel Management. Kyiv, 2000. 312 p. (in Ukrainian)
- [4] Kremen V.G. Philosophy of humanism in the educational space. Kyiv: Publishing house “Knowledge” of Ukraine, 2011. 520 p. (in Ukrainian)
- [5] Savchenko O.Ya. Educational potential of primary education: a manual for teachers. K.: SPD Tsudzynovych, 2007. 200 p. (in Ukrainian)
- [6] Synyov V. M. Fundamentals of the theory of education: a manual / V.M. Synyov, O.I. Pometun, V.I. Kryvusha, M.O. Suprun / [ed. by V.M. Synyov]. K.: RVV KIVS, 2000. 140 p. (in Ukrainian)
- [7] Bondar V.I., Zasenkov V.V. Didactic and socio-psychological aspects of correctional work in a special school K.: Naukovyi svit, 2004. Issue 5. 374 p. (in Ukrainian)
- [8] Synyova E.P. Peculiarities of development and education of a person with profound visual impairments: monograph. National Pedagogical University named after M.P. Dragomanova. Kyiv: Publishing House of NPU named after M. P. Dragomanova, 2012. 441 p. (in Ukrainian)
- [9] Synyova E.P. Typhlopedagogy. Theory of education of blind and partially sighted children. Kyiv 2009. 210 p. (in Ukrainian)
- [10] Synyova E.P., Fedorenko S.V. Typhlopedagogy: textbook. Kyiv: NPU named after M. P. Dragomanova, 2018. 325 p. (in Ukrainian)
- [11] Suprun M. O. General theoretical principles of the methodology of educational work in a special school: Methodological manual. Mykolaiv: V.O. Sukhomlynskyi Mykolaiv State University, 2024. 202 p. (in Ukrainian)
- [12] Vysotska A. M. Content and methodology of correctional and educational work on the formation of civic qualities of students of junior classes of a special school. *Didactic and socio-psychological aspects of*

correctional work in a special school: scientific-methodical collection. Issue 5. K.: Naukovyi svit, 2004. P. 329-332. (in Ukrainian)

[13] Kot M.Z. Model of interaction between school and family in the education of students of a special school. *Children with limited physical and mental abilities in the system of correctional education and upbringing: materials of the international scientific-practical conference*, May 27-28, 1997. K.: IZMO, 1997. P. 165-166. (in Ukrainian)

[14] Willey P. Pedagogy of the blind. K., 1936. P. 30. (in Ukrainian)

UDC 37.091.004.9:316.6

DOI 10.32626/2413-2578.2025-25.23-39

BRČIAKOVÁ Zuzana

Ing., PhD,

Assistant Professor Department of Special Education

Faculty of Education

Catholic University in Ružomberok

Ružomberok, Slovakia

<https://orcid.org/0000-0002-6524-7093>

IMPLEMENTATION OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE EDUCATION OF STUDENTS WITH PHYSICAL DISABILITIES: ANALYSIS OF PRACTICE AND TEACHERS' PREFERENCES

Abstract. Today, information and communication technologies play an increasingly important role in the educational process. Modern digital tools and technologies create new opportunities for increasing the accessibility of educational content, individualizing learning and engaging students in learning activities more effectively. Technologies such as interactive whiteboards, specialized software, digital textbooks, or communication applications allow students to work at their own pace, use visual and auditory support, and thus reduce barriers that might otherwise limit their access to education. The importance of information and communication technologies is also evident in the context of inclusive education, which emphasizes equal opportunities and active participation of every child, regardless of their health or social disabilities. In this context, information and communication technologies are not only a technical tool, but also a pedagogical resource that helps to bridge differences and contributes to a more equitable and inclusive